
LÁSZLÓ KONCSOL
BEFORE AND AFTER

82.09:821.511.141 (437.6)
821.511.141.09 (437.6)
82(091):821.511.141 (437.6)
821.511.141 (437.6)(091)

Lajos Turczel. Writings on balance. Hungarian literary life and literature critique in Slovakia.

Naplót, sajnos, csak elvéve, csak egy-egy fölbuzdulásomban írtam, s ami volt, jó-részt annak is nyoma vészett, de a kis, bordó füzet, amelybe a Turczel-recenzióm előtti szerkesztőségi jelenetet beírtam, fennmaradt.

Ötödéves egyetemi hallgató voltam, s a téli szemeszter elején, 1958. szeptember 6-án ezt írtam noteszomba:

„Ma de. bementem A Héthez. Egritől anyagot kértem: könyvet. Szeretném tudni, milyen irányban indulhatok A Hétnél, mire van szükségük, s mit vállalhatok el ebből én, hogy legjobb lelkiismeretem szerint dolgozhassak. Először Rácz kötetét (Kassai dalok) említette. (Rácznak épp akkor írt rólam, mert a már elkészült bíráló gyenge. Igaz, én nem olvastam. Nem akarják közölni.) Aztán kezembe nyomta Turczel könyvét (Írások mérlegen). Írjak erről. – Aztán kiment, s egy pillanat múlva Tóth Tiborral és Bábival tért vissza. Közrefogtak. Egri kezdte: »Koncsol, te tudod, hogy van itt az irodalomban egy ellentét az 'öregek' és 'fiatalok' között. Turczel az időseket lebecsüli, s a fiatalokat magasra helyezi. (Túloz?) Arra lennék kíváncsi, te milyen állást foglalasz el ezzel kapcsolatban, tudsz-e egyenlőségjelet tenni a kettő közé.« Tóth: »Nem tudom, mennyire volna helyes éppen rá bízni ezt a feladatot, lévén szó tanáráról.« Egri: »Tanárod?« Én: »Volt tanárom.« Tóth: »Annál is inkább, mert ő a fiatalokkal, tehát Turczellel is teljesen egy véleményen van. Ha hallottad volna! Ha Turczel a fiatalokat a mennybe emeli, Koncsol egyenesen a hetedik mennyországba. Én ott voltam, én hallottam.« (Ezt nevetve mondta.) Egri: »Ehhez neki ott joga volt. Ismeretterjesztő, bemutatkozó délutánról volt szó, ehhez neki joga volt.«”

Eddig a betűhív naplójegyzet. Turczel könyvét, az Írásokat végül is megkaptam, gondosan, kétszer is elolvastam és recenzáltam. Dolgozatomat bevitettem A Héthe, és átadtam Egrinek. Emlékszem, ez a kis inkvizíció annyira meghökkentett, hogy már a villamoson, a kollégium felé menet papírra vettem, tehát minden vázlatossága ellenére is hitelesen rögzíti az elhangzottakat.

A bemutatkozó délutánra, amelyen ezek szerint a Nyolcokról, nemzedéktársaimról beszéltem, már nem bírok visszaemlékezni. Nyilvánvaló, hogy a Turczel által szerkesztett antológiájukat mutattam be valahol, valakiknek. A könyvről Barsi Imre A Héthe és Tolvaj Bertalan az Új Ifjúságba keményen elmarasztaló kritikát írt, amelyek-

re az utóbbi lapban válaszoltam. Tolvaj riposztzott, engem a Nyolcak „fogadatlan prókátora”-ként marasztalt el, és származásomban vélte meglegelni magatartásom kulcsát. (Édesapám református lelképásztor volt.) A nemzedékemet bírálók egyik veszéyes vádja lett, hogy szerintük magyarkodtak, vagyis hogy nacionalisták vagy még rosszindulatúbb minősítéssel: sovinizták lettek volna. A tételes, idézetekkel alátámasztott bizonyítás természetesen elmaradt, s költő barátaim, Tózsér, Zs. Nagy, Cselényi, Simkó Tibor és a többiek védelmében épp a bizonyítást kértem számon bírálóikon. Hogy rágalmazták őket. Barsi, ha jól emlékszem, csöndben maradt, de Tolvaj megpróbált visszavágni, s egy-két övön aluli ütést is kaptam tőle. Később a Nyolcak egyik tagjával, egykori tanítványával, Kulcsár Tiborral azt üzenté, hogy ne haragudjak rá, tudja, hogy vétett ellenem, de tekintve társadalmi helyzetét, hogy tudniillik gimnáziumi tanár, és mit szólnának a diákjai, nem engedhette meg magának, hogy egy ilyen vitában alulmaradjon. Kis perpatvarunkat azóta sem olvastam, de akit érdekel, utánanézhethet. Ilyen vitákkal, feszültségekkel, szembenállásokkal, ideológiai és politikai meg személyi sandaságokkal telítve csírázgatott a mi „harmadvirágzásunk”. Feleltem Tolvajnak, de az *Új Ifjúság* a vitát lezárta.

Recenzióm 1958. október 24-én jelent meg *A Héttben**, s azóta nem találkoztam vele. Köteteimből kihagytam, mert nem tartottam volna üdvösnek, hogy egy huszonkét éves egyetemi hallgató fölbuzdulásának termékét érettebb kritikáim és tanulmányaim közé emeljem. Kéziratom másolatát, ha volt, megette a közel félszázados idő, a lap érintett számát nemkülönben. Ha egy telefon, amelyet e lap főszerkesztőjével folytattam, föl nem hozza az irdatlanul mély kútból, recenzióm végképp feledésbe merült volna. A főszerkesztőnek, Fazekas Józsefnek az akkori légkör és módszerek szemléltetésére földidéztem a beszélgetést, majd azt, amely kéziratom átadását *A Héttben* követte, s ő ezt a recenziót, amely Turczel első könyvéről szólt, nekem pedig egyik első kritikai dolgozatom, háttérreljazzommal együtt érdekesnek találta, s emlékeim megírására ösztökélt.

Végzős hallgatóként úgy készültem a pályára, hogy irodalmunk még csak csírázgatott. Képtelen helyzet volt ez, hiszen kézenfekvő, hogy először a szépirodalomnak kell kikristályosodnia, s aztán jöhet a szövegek kritikája. Persze, az utóbbihoz is érett, kiforrott kritikusra van szükség, de hol voltam én akkor az érettségtől? Ezt az évet tekintem a „harmadvirágzás” korszakhatárának; az *Irodalmi Szemle* alapításával, a Nyolcak csoportos fellépésével, Rácz és Turczel könyvével kezdett ez a kis irodalom irodalmibbá válni, magára találni, kiszakadni az esztétikai dogmák fojtogató abroncsaiból. A *Szemle* első számában jelent meg Tózsér kemény, merész *Férfikör* című verse, a második pedig tőlem hozott valami eszme-futtatást. Dobos mint főszerkesztő azonnal vállalt, sőt a laphoz vonzott bennünket, akkori ifjakat.

Egri Viktor, Rácz Olivér, Szabó Béla, Tóth Tibor, Barsi Imre: ők voltak Fábryval, aki más, független szellemi régióban élt, azok a bizonyos „öreges”, akiről a kis szerkesztőségi inkvizíció férfijai beszéltek. Barsi, az egykori partizán az *Új Szót*, majd a *Fáklyát* szerkesztette, végül *A Hét* élére került; mondják, pisztolyt viselt, és művelődéstörténeti cikkeket írt az ország városairól, Prágáról, egyebekről, a maga készítette szemléltető fényképekkel. A pozsonyi születésű Tóth Tiborral és a náci tá-

---

* A recenziót a visszaemlékezés végén, a Függelékben közöljük – a szerk.

boroktól megmenekült idősebb írókkal (Egri, Rácz, Szabó Béla) ők kezdték újjászervezni a háború után ájultra vert és öt évig ájultan hevert magyar írásbeliséget. Lapokat, könyvkiadót, író- és újságíró-szervezetet alapítottak és vezettek.

Írhattak, de az új társadalompolitikai rendszer, a szellemi diktatúra leszorította őket az útról, amelyen legmélyebb ismereteik és hajlamaik szerint járniuk kellett volna. Fábry Zoltán mondta két-három héttel a fönt leírt jelenet előtt Stószon, hogy Szabó Bélának egy nagy baja van: százöt százalékban hálás a szovjeteknek, amiért megmentették az életét. A száz százalékos hála helyénvaló, mondta Fábry, de a százöt már eltorzítja a jellemet, és tönkreteszi az ember tehetségét; Szabó *Mint szemünk fényét* (1953) című prózáját lehetetlen volna alulmúltni. Egri Viktor is mély és igaz dolgokat tudott a kisvárosi, a nagyszombati és a galgóci zsidó ortodoxok és neológok, hívők és hitehagyottak, szegények és gazdagok életéről, s ha ezeket írta volna meg, elnyerhette volna a világhírt. Kedvelt engem úgy is, mint szerkesztőjét, én pedig tiszteltem gazdag kultúrájáért és tehetségéért, s egyszer hónapokig dolgoztunk összeárva a pudmerici Pálffy-kastélyban. Esténként Bachot játszottam neki, Boor professzor Liszt romantikájával szórakoztatta. Közös ebédlői asztalunknál és téli sétáinkon órákig mesélte gyermek- és ifjúkorát, bécsi színház- és operaélményeit, a Monarchia alkonyának nagy színészeit és énekeseit, a bécsi Wagner-rendezések pompáját – és jött a *Sováánkával* és egyéb sületlenségeivel olyan dolgokról, amelyeket nem ismert, s később szégyellt és megtagadott. Gyakran forgolódtott Budapesten, amikor mi még nem utazhattunk, főként a színházak érdekelték, s egyszer arról számolt be nekem a szerkesztőségben, hogy egy magyarországi irodalomtörténész szerint nekik – Egriéknek – hatványozottan elkötelezettségre kell lenniük, nem érhetik be az egyszerű, a természetes, a köznapi elkötelezettséggel. A művészt rontották meg magukban, nem a helyükön voltak, s nem tudták, nem akarták vagy nem merték megkeresni igazi helyüket a világban. Úgy viselkedtek, mint akik otthon vannak, valójában idegenek maradtak benne. Nemzedékem tizenkilenc-húszévesei ezt érezték meg bennük, s ebből eredt a két nemzedék közti feszültség. Rácz három-négy verse reagált a háború utáni nyers tényekre, ezeket később egy elakadt antológiámba be is soroltam, és többször hivatkoztam rájuk, *Megtudtam, hogy élsz* című regénye pedig, amelyet akkortájt kezdett írni, remekmű lett volna, ha be nem gyömöszöli a kommunista elkötelezettség Prokrasztész-ágyába. Ami az ágyból kilógott, az mestermunka, egy polgár író remeklése, a többi torz csinálmány. Novelláiról még életében hasonló ítéletet írtam.

Egri az *Új Szótól* került a Csemadok lapjának élére, és tudott rólam, mert egy Adyra emlékeztető lelkes kis dolgozatomat még 1954 őszén, elsőéves hallgató koromban ő tette közzé, majd néhány társammal, akik aztán céhbüliek lettek, mint Tózsér, Nagy Lajos, a szobrásznövendék Nagy János, később Duba Gyula, részt szoktunk venni az írószövetség magyar szekciójának vitaestjein. A tagozat önképzőköri szellemben működött, a társaság a szerzők itt-ott kinyomtatott szövegeit közös bírálatnak vetette alá. Talán 1955 vége felé hallgattam bele először a vitákba, ahol Babi énekelte az első szólamot. A fentiekén kívül a jókedvű Gyurcsó, a szelíd Oszvald, a fanyar Dénes György, aztán Szúcs Béla, Gály Olga, Szőke, Mács, Csanda, Dobos, majd komáromi gimnáziumi és éppen 1955–1956-tól pozsonyi főiskolai egyetemi előadónk, Turczel Lajos: ez volt nagyjából a csehszlovákiai magyar iroda-

lom kertecskéjének első, sarjádó veteménye; még nem irodalom, csak azzá akart nőni, de ezt hál' istennek nagyon akarta.

Társaimtól, a majdani Nyolcak tagjaitól különbözve csak néhányszor ültem a Stefánia (Obrancov mieru) utcai íróklubba, ahol a viták a hét vagy a hónap meghatározott napjaiban zajlottak. A célba vett szövegek nem fűtöttek föl, az elemzések és mindig kötelező bírálatok szempontjai (pártosság, internacionalizmus, lenini tükrözélmélet, népiség, szocialista realizmus, tartalom és forma dialektikus egysége, meg hogy mindez mi fán terem, forradalmi optimizmus, pozitív és negatív hősök ábrázolása, a parasztság és a szövetkezetek viszonya, a kulákok dolga, a szovjet minták, az osztályharc stb.) idegenek voltak tőlem. Annyit már tudtam a világról, hogy lássam: a korszak irodalmi gyakorlata és hivatalos – keményen diktált – esztétikai iránya nem a valóság felé tart. Ha beültem a vitákra, leggyakrabban Bábi bölcseledő monológjait hallottam sűrű cigarettafüstjéből előgomolyogni, miszerint Marx ezt mondta, Lenin (!) ezt így értelmezte, Lukács György vagy Révai pedig a dolgot így meggye így interpretálja. Ebből aztán az következik, hogy („értesz, öreg!” – fűzte hozzá időnként) – és elmondta, hogy a szöveg megfelel-e a kihüvelyezett irodalomesztétikai elvek kívánalmainak vagy sem.

Bábit később, kiadói és lapszerkesztő éveimben megszámlálhatatlan alkalommal kellett hallgatnom. Két kötetét is szerkesztettem, az *Irodalmi Szemlé*hez pedig 1968 után szinte naponta benyitott, s akár egy-egy órán át is folytatta végtelenített monológját, szidván Dobost és bírálván Fábry „vox humaná”-ját. Telehamuzta szerkesztőségi szobánk kopott, zöld szőnyegét, asztalkáját, fotelhuzatát és nadrágját is, mert cigarettáról cigarettára gyűjtött, olykor kettő is parázslott nikotintól sárga ujjai között, és lehulló, hosszú, sötétbarna hajtincset csavargatta baljának mutatóujjára. „Értesz, öreg...” – ismételtette. Nem dolgozhattam tőle, s ha volt még valaki a szobában, akire ráhagyhattam, fogtam a szerkesztésemre váró kéziratokat, s átmene-kültem a közeli Tulipán presszóba.

Bábi-élményem az akkori fiatal írók csoportos révkomáromi bemutatkozásával kezdődött. Bábi a csehszlovák hadsereg egyenruhájában állt ki a színpadra, és adta elő harcias mesterlövész-versét. Később egyszer együtt kávéztunk a Krymben, s ő kioktatta az idős pincért, hogy meg kell tanulnia magyarul; első- vagy másodéves hallgató voltam. Később, már szerkesztő koromban útitársak voltunk Turczel kocsi-jában, Nyitra felé utaztunk, s kért, hogy kanyarodjunk le az országút menti Báb-pusztára, ahol gyermekkorát töltötte. A mártír Jeszenák báró és a szintén mártír Esterházy János gróf birtokán feküdt a pusztta, s Bábi könnyes szemmel, el-elcsukló hangon mutatta be a bokrokat és díszfákat, amelyeket a parkba édesapja, a grófi kertész telepített. Gyönyörű percek voltak, s ha arra utazom, mindig előjön ez az emlék. Családja a Poczkodi nevet viselte, s Bábi szerint ősei angol takácsok lettek volna. Ezt el is hinném, ha középkori patonyi (csallóközi) gazdasági iratokban nem buk-kantam volna Poczkodi nevezetű jobbagy családokra. A gróf Pálffy famíliát szolgál-ták, de ezt már nem mondhattam el neki, mert mire Diósförgepatonyba vetett a sor-som, Bábi már rég nem volt közöttünk, 1978. június 23-án elhalálozott. Családja nemzeti szempontból kettéhasadt, bátyja már szlovákul verselt, és úgy tudom, el is távolodtak egymástól.

Bábi az esztergomi papneveldeben tanult, de kivetkőzött, egy ideig a szétbombá-zott Budapest nyomorát kóstolgatta, s valamikor 1949-ben vagy 1950-ben tért visz-

sza Csehszlovákiába. Itt kötelezte el magát a marxizmus és a kommunizmus mellett, ámde utolsó két verseskönyvének tanúsága szerint hasadt lélekkel, a világban idegenül és rettegve élt. Szerkesztettem a *Könny a mikroszkóp alatt* című kötetét, és sajátos, rejtett hitele miatt ezt a könyvet mindenki szeretetébe ajánlom. Lelki dokumentum; figyelmes olvasással fölfedezzük benne az üldözési mániát (paranoiát), a bujkáló, menekülő, a megfoghatatlan fenyegető erők elől sötét kapualjakba húzó-dó lírai antihőst. Nem valószínű, hogy Bábi tudatosan alkotta volna meg ezt a paranoiás emberi képletet, de mélytudatából ez jött elő: az aktív osztályharcos kommunista álcája alól a hasadt lelkű, a rettegő, menekülő, osonó, magamentő, beteg lelkű emberi kreatúra. A sok családi és egyéb hasadás által identitását veszített férfi. Bábi titkon szenvedő ember volt, s úgy látszik, képtelen volt függetlenül megállni. Mindig a hatalom ügyeletes magyar főembereihez, Lőrincz Gyulához, Dénes Ferenchez, Rabayhoz igazította véleményét, mint apjáéhoz a gyöngye kisgyerek.

1969-ben, a nagy átigazolások, tisztogatások heteiben, amikor számomra jóformán ismeretlen emberek merültek föl a homályból, és váltak élet és halál uraivá, a *Szemle* Štúr utcai szerkesztőségéből a belváros felé tartottunk. Bábi munkahelyére, az *Új Szóba* igyekezett, s kérdeztem tőle a sajnos durván minősítő, szórakozott kérdést: „Honnan bújtak elő ezek a patkányok, milyen csatornákból, az 1968 utáni közéletbe?” Bábi rám förmedt: „Nem patkányok, hanem emberek! Egyébként pedig vigyázz a szádra, mert ezek még legtitkosabb gondolataidba, sőt álmaidba is beelátnak.” Költőnk tudatában a szívekbe és vesékbe látó Isten helyét a félművelt vagy annál is bárdolatlanabb, cinikus, pisztolyos pártvezetők és delegáltjaik foglalták el az orwelli gondolatrendőrséggel, amely az ő több okból meghasonlott és sebzett lelkét-szellemét is az elmebajba kergette. Hasadtsága *A hűség arca* című publicisztikájában már ordít, bár szerkesztői a jelek szerint nem hallották: egyik mondata állít valamit, a következő ugyanazt mint érvénytelen elveti. A szöveg önmagát semlegette.

Baja volt Esterházy Jánossal, s már 1958 őszén támadta a Fábry-féle „vox humaná”-t, az „emberi hangot”. Később, katonáskodásom idején írt egy verses pamfletet a korszak csehszlovákiai magyar irodalmáról, s szövegét olyanformán fejezte be, hogy elmarasztalt írásbeliségünk fölött a misztikus (kődös?) vox humana lebeg. Emlékezetből írom ezt, mert könyvtáram honi anyagát pályatörésem után elajándékoztam. Erre valaki (Bábi versére) egy kéziratban terjesztett, dühös válaszverset is írt – de köztudott, hogy Bábi a kérdés fölött élete utolsó percéig sem bírt napirendre térni, monomániásan bombázta a (hogy Ady jelzőjével éljek) „koszarozott szájú” Fábry által álcának használt latin szókapcsolatot, amely egyébként a templomi orgonák egyik szép és fontos regiszterét is jelenti. Amikor recenziómat *A Hét* négy kulcsembere, Barsi (Bojsza) Imre, Egri Viktor, Tóth Tibor és Bábi kéziratban elolvasta, és berendelvén székeiket félkörben elém húzva ismét leckéztetni kezdtek, Bábi azokat a részeket pécézte ki, amelyek dolgozatomban Fábryról szóltak, s a többiek mélán bólogattak hozzá. Bábi a szerinte ködös, semmitmondó vox humanát támadta, illetve Turczelt, amiért Fábry nyomdokain jár, engem pedig azért, mert Turczelt bevallott Fábry-tanítványsága miatt dicsérem. A többiek ugyanezt kifogásolták pályakezdő dolgozatomban.

A helyzet elképesztett. Huszonkét éves egyetemi hallgató voltam, a könyvet Egri nyomta a kezembe, s négy ilyen kaliber lövi rám ellenérveinek kartácsát. Ki ilyen

fontos itt? Én volnék? Nem hiszem. Turczel? Talán. Fábry? Biztosan Fábry miatt van az egész. Sejtettem, hogy *A vádlott megszólal* miatt, amely akkor még kéziratban, a rendszer tiltott szellemi gyümölcsseinek listáján szerepelt.

Fábryval 1957 tavaszán kerültem levelező, majd személyes kapcsolatba. Egyetemi-főiskolai versmondó körömmel egy Adytól és Fábrytól ihletett magyar irodalmi versválogatást adtunk elő Pozsonyban, amelynek prologusát Fábrytól rendeltem meg. A szöveget Kassán, barátainak lakásán, Kováts Miklós kalauzolásával vettem át tőle. Miklós barátom a tanárképző főiskola történelem szakos hallgatója volt, s családi vonalon közelebbi kapcsolatban lévén Fábryval, hozzájutott *A vádlott megszólal* egyik kéziratban terjesztett példányához, amelyet Pozsonyban kölcsönadott nekem, hogy titkon elolvassam. Fábry 1958 augusztusában két napra vendégül látott, megosztotta velem gondolatait, nagyjából úgy, ahogy az 1944–1950-es, azóta részben már ki is adott *Naplójának* megvallotta őket, s megengedte, hogy *A vádlott* szövegét sokszorosítsam, és baráti körömben tovább adjam. Karácsonyra keresztanyám megajándékozott egy kis, Kolibri márkájú német írógéppel, s az első szöveg, amelyet hat példányban leírtam rajta, még odahaza, a szünidőben, ezen tanulván meg a gépírást, Fábry röpirata volt. Neki, persze, nem volt szabad tudnia a terjesztésről. Amikor tehát Turczel-recenziómat megírtam, és a szerzőt mint Fábry tanítványát méltattam, tudtam, miről beszélek. Nyilván mások is tudták, Lőrincz Gyula, aki közismerten nem szerette Fábryt, és Bábi, aki Esterházy János gróf példájának igenlő értékű felmutatása miatt később hevesen támadta a stószai remetét (Bábi édesapja, mint mondtuk, Esterházyék bábpsztai rezidenciájának kertésze volt, ott kereste meg a család kenyerét), szintén tudhatta, hogy ez az „emberi hang” egyként utal a barna és a vörös diktatúra ellen beszélő független, szabad szellemre. Minél több ilyen elemet hordozott egy akkori irodalmi szöveg, annál inkább megfelelt a Fábry-féle vox humana kritériumának. Egyébként akkor már a kelet-berlini és a poznańi felkelés, majd az 1956-os magyar őszi is kinyitotta a szemünket. Tőzsér két fontos verse, az *ősz világa – őszi szemmel* és az *Irodalmi Szemle* első számában közölt *Férfikor* is erről tanúskodik. Így ültem *A Hét* egyik szerkesztőségi szobájában a négy ember előtt, s védtem álláspontomat. Az akarták, hogy tagadjam meg magamat, ahogy többé-kevésbé ők is megcselekedték. Kamasz koromban egy-két évig hatottak rám a marxista dogmák, babonák és hiedelmek, víziók és balítéletek, de tapasztalataim halmozódásával és kritikai gondolkodásom fejlődésével magamra találtam, s nem hagytam, hogy medremből kitérítsenek.

Végül is azt mondtam, hogy ha nem tetszik, amit írtam, adják vissza, és távozzom. Arról nincs szó, mondta Egri, aki számolt velem, s akivel nemcsak becsültük, hanem szerettük is egymást, csak arra vigyázzak, hogy ne kerüljek bizonyos kérdésekben Fábry hatása alá. Recenzióm megüti a szakmai mértéket, és hamarosan közölni fogják. Ha futja az időmből, kérjek tőlük máskor is munkát.

Recenzióm három hét múlva meg is jelent. Biztos, hogy amit a körülötte történelekről írtam, magánál a naiv, iskolás szövegnél is érdekesebb és fontosabb.

Függelék

Koncsol László

Írások mérlegen

Turczel Lajos könyve

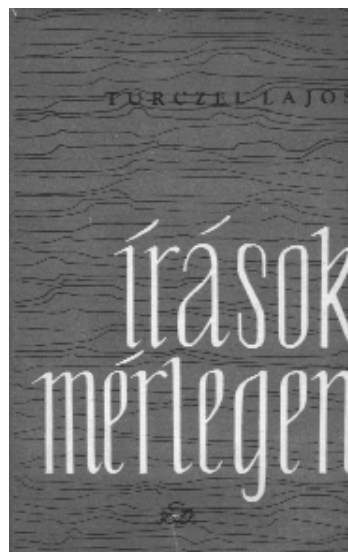
Bírálatokat bírálni nem könnyű vállalkozás. Írásokat ismertetni, problémákat elemezni, boncolni és összegezni, egyetérteni velük, vagy nekik ellentmondani, korlátozott terjedelemben, egy folyóirat néhány hasábján lehetetlen. Nézzék el hát, ha ez elől kitérek, s az egyes ítéletekhez, a könyvben felvetett részletproblémáikhoz nem fűzök külön-külön megjegyzéseket. Vitatkozzunk róluk, ha úgy tetszik, más helyen. Amit itt elmondok, az összefoglalás szeretne lenni; egy kritikus portréjának megrajzolása, módszerének, elveinek, gyakorlatának ismertetése.

Örülünk Turczel könyvének, mert a benne foglalt írások tartalmi értékei mellett már maga az a tény is nyereség, hogy ilyen kötet is napvilágot láthatott. Íme, Fábry Zoltán könyvei után egy új esszégyűjtemény, amely irodalmi, méghozzá helyi irodalmi problémákkal foglalkozik elsődlegesen. Okulásul íróknak és olvasóknak egyaránt, – de ifjú kritikusoknak is, mert elveket nyújt, összegezve és rendszerben, amely elvekre támaszkodni lehet és kell.

Szeretnénk – s ezt itt tartjuk fontosnak megemlíteni –, ha ezt a kötetet a közeljövőben Fábry Zoltánnak a harmadvirágzással, vagy általában a szlovákiai magyar irodalommal foglalkozó írásainak, bírálatainak gyűjteménye követné. Maga Turczel is tudatosítja ezt: „A szlovákiai magyar irodalom leendő történésszékének – bármikor támadjon is az – műve megírásánál akarva, nem akarva Fábry Zoltán társszerzőségét is vállalnia kell. Ha ezt nem teszi, a műve bánja meg.” – Nos, Turczel vállalta. Az elsőként Fábry által kinyilatkoztatott elvi alapokra építi ítéleteit – és műve nem bánta meg. Fábry ösvényt vágott, az ösvénnyel irányt mutatott a sűrűben. Turczel vállalta az ösvény szélesítésének és tisztításának munkáját, mindezt úgy, hogy: nem átvette, hanem átélte Fábry elveit, ugyanakkor önálló, értékes és kimerítő igényű tanulmányokkal is gyarapította kialakulóban levő kritikai irodalmunkat. Gondolok itt Bábíróll, Ozsvadról, Egri Viktor drámáiról és Fábry Zoltánról adott értékeléseire.

Turczel fellépése nyereség, mégpedig többszörösen az. Tudjuk jól, hogy a szlovákiai magyar irodalom harmadvirágzása hosszú ideig rátermett bírálógárda híján volt kénytelen a maga rügyeit kipattintani és ágait lombba borítani. Azt is tudjuk, milyen következményekkel járt mindez, különösen egy olyan mindent újrakezdő irodalomban, mint éppen a mienk.

Nos, Turczel az első egyike, aki vállalta a hivatást, a hivatás minden külső és belső nehézségét, s ennek csak örülhetünk, mert – és itt a nyereség kamatos kamatja – Turczel rátermettsége vitathatatlan. Nagy, és minden pillanatban aktivizálható irodalmi műveltség, kiegyensúlyozott ízlés, érzék a legújabb irodalmi problé-

mák iránt, széles látókör és szüntelen intenzív érdeklődés, megnyilvánulásaiiban pedig közvetlenség, szeretet és még a legélesebb ítéleteken is átsugárzó emberi melegség – ezek az erények avatják Turczelt a szlovákiai magyar irodalom értékévé.

Ám van itt még egy körülmény, amely minden eddigit és ezután következőt eleve meghatároz: Turczel hisz az irodalom jövőjében. Így vall erről: „Én minden »középszerűsége« és anyagi ellátatlansága ellenére is hiszek a szlovákiai magyar irodalomban. Ezért írtam itt róla, és ezért fogom fejlődését szerető figyelemmel kísérni – és tőlem telhetőleg elősegíteni – a jövőben is.”

Ezt a kritikus-arcot kiegészíti, motiválja és eredeti színekkel gazdagítja egyéniségének egy sajátos vonása. Turczel született pedagógus, s pedagógus voltát bírálataiban sem tagadhatja meg. Ebből s irodalmunk néhány adottságából következik módszerének néhány – gondolom – lényegesebb vonása.

Így például tanáros, de az adott helyzetben szükségszerű „alapvetése” az, hogy vissza-visszanyúl az alapfogalmakhoz, összefoglal, emlékeztet, tudatosít. Ezt – jó értelemben – az irodalmi elemi iskola kiskátéjának nevezhetnénk.

Ám van itt egy felső oktatási folyamat is, s erre van nagy szükség, ez az igazán megszívlelendő: ítéleteiben, következtetéseiben mindig magyaráz, mindig alátámaszt, s akivel vagy amivel azt teszi, az mindig a leghivatottabb: a mindig megbízható, haladó nemzeti és világirodalmi hagyomány. Olyan iskola ez, amelyet az induló és egy kicsit mindig hagyománytalan szlovákiai magyar költőnemzedékek irodalmában lehetetlen nélkülözni.

Irodalmunk egy viszonylag kis nemzetiség kincse, kis népcsoporté, s ne csodálkozzunk, ha a tisztán irodalmi, tehát nyilvános jelenségeken túl az irodalom művelőinek személyi viselt dolgai is ismeretesek, különösen a beavatottak előtt. A pedagógusnak és az irodalom, az írók jövőjéért aggódó kritikusnak itt van mondanivalója. A költészetben, a lírában különlegesen nagy hangsúlyt kap a költői egyéniség mint életmű- és jövőformáló tényező. Turczel egy-két fiatal költő esetében (Bábi, Ozsvald, Tózsér, Veres), ha szükségét látja, ki-kitér erre a nem tisztán irodalmi tényezőre is, különféle célzattal: óv az emberi, s ennek következtében művészi kisiklástól, a kiegyensúlyozatlanságtól stb. – és teszi ezt mindig aggódó, segíteni vágyó célzattal.

Turczel kritikáinak elvi szempontjait a könyv írásakor fennállott helyzet szülte. Felszámolni a felületet, át nem élt, frázisos pártosságot, korunk problémáit átéltebben, földszagúbban, sokoldalúbban, egyénibben, magas művészi szinten (azaz meggyőző módon) megragadni és kifejezni, több szabadságot, szabadabb teret adva a keresésnek, az új kifejezési lehetőségek kutatásának – ez az új helyzet, az új irodalompolitika lényege. Ehhez járult még hazai viszonylatban a mi specifikus problematikánk: a harmadvirágzás első „generációjának” válságba jutása még a művészi megérés előtt, a hagyománytalanság, illetve a hagyománynak nem szűkebb hazai talajon való keresése stb.

Ez az új helyzet új kérdéseket, új követelményeket állított művészek és kritikusok elé: s Turczel vállalta az új követelmények tudatosítójának szerepét. Kritikai mércéje ennek megfelelően (és az előző általános gyakorlattal szemben) szigorú. Alapelvei a sokat idézett „szeretet, aggodalom, szigorúság” hármas elvén túl, vagy ezen belül: „szigor és igényesség”, természetesen irodalmunk színvonalának és fejlődő állapotának megfelelő szinten. Ilyen alapon, az eredmények felmérése után –

véleményünk szerint – az egyedüli helyes követelményt támasztja az irodalmi művekkel szemben: a formai igényességet, a pártos tartalomnak művészi kifejezését, tartalom és forma egyaránt magas szintre való emelését, s ott, ahol ez vagy az az elem bántóan túlsúlyba jut, a megbillent egyensúly helyreállítását. Harcol a két, napjaink irodalmára egyaránt és annyira jellemző káros véglet, egyrészt a forma, másrészt a frázisos politikai tartalomnak a másik elem rovására történő hangsúlyozása ellen, s így összegez: „Tudomásul kell venni azt, hogy amint a »párt«, a »szocializmus« és a »béke« szavak beiktatása egy gyenge verset még nem tesz pártossá, eszméileg erőssé, éppen úgy a politikai jelleg, a politikai tartalom hatására sem változik egy erős művészi alkotás vezércikké, demagóg frázishalmazzá.” S mindkét szélsőség irodalmi megnyilvánulásai ellen felveszi a harcot. Bábi esetében épp a kivételesen egészséges egyensúlyt dicséri, Ozsválnál – miközben nagyra értékeli formai, művészeti igényességét – hiányokat lát a társadalmi mondanivaló területén. Gyurcsó élménygazdagsága, elvi meggyőződése, szilárdsága sokat ígér, ám ez az ígéret ott és addig nem teljesülhet, ahol és amíg hiányozni fog a megfelelő formai színvonal. Tehát: egyensúlyt a költészetbe! Az esetek túlnyomó többségében – helyi viszonyainknak megfelelően – a művészi színvonalért, az eszmék és témák egyénibb és intenzívebb átéléséért, az igényességért folytatott harcon van a hangsúly, s csak itt-ott van szükség a társadalmi mondanivaló mennyiségileg és minőségileg kifejezettebb érvényre juttatására. Mint csoport, mint „generáció” azért ígér örvendetes értékeket a szárnyait most bontogató nyolc fiatal költőreménység, mert ez az egyensúly náluk – elemeiben, de fejlődve – többé-kevésbé fennáll. Körülbelül ez Turczel kritikai elveinek a lényege.

Végül néhány szót nyelvről, stílusról. A kritikai irodalomban kivételes könnyedségű, képszerű és színes stílus ez. Jellemző rá a szinte művészi, szépírói igényesség, a mindent megvilágító képek egyeduralma. Erény ez, mert csillogása nem üres felületi csillogás; komoly és lényeges mondanivalókat vetít, hoz közel, tesz mindenki számára érthetővé. Csupán néhány helyen érezzük feleslegesen túlzónak ezt a stílust: a közvetlenséget túlhaltó, patetikusba forduló lesz egy-két esetben, talán éppened akkor és ott, ahol kifejezőmódja túlságosan lírai, szubjektív.

Van még a könyvben jó néhány hosszabb-rövidebb tanulmány, amelyek a magyar, illetve világirodalmi hagyományból merítik anyagukat. Ezekkel itt nem foglalkozunk. Nem mintha nem érdekelne minket, mit ír Turczel Aranyról, Magyariról, Csokonairól, Vörösmartyról, Tömörkényről, Csepreghyről vagy Cervantesről, Swiftről, Whitmanról (Élő hagyomány-ciklus), avagy az „élő kapcsolatokról” (Kukučín, Jesenský, Hviezdoslav). Amit itt róluk mond, az – a megírás céljával összhangban – érdekes és egyéni, lényegre törekvő, és egyben azt is dokumentálja, amit fentebb már megemlítettünk: Turczel széles irodalmi műveltségét, látókörét. Ám a könyv rendeltetését elsősorban abban látjuk, hogy a mához szól, a mát és a hazait segíti – a többi csak biztosíték arra, hogy jól is segíti ezt a mát. A könyv ilyen szerkezeti felépítése jó (Élő irodalom – Élő kapcsolatok – Élő hagyomány). S ha itt-ott aránytalanságokat érzünk a szlovákiai magyar irodalom rovására, mindjárt megjegyezzük: reméljük, hogy Turczel maga adja meg majd a választ sok-sok ilyen szenvedélyes írással.

Várjuk!

LÁSZLÓ KONCSOL
BEFORE AND AFTER

The author recalls the conditions of the review on the work of Lajos Turczel: Writings on Balance published in the weekly paper A Hét (translated as the Week) in 1958. Koncsol, the undergraduate in his fifth year at that time – and later critic of the poem anthology generation of the so-called Young Hungarian Poets in Slovakia edited by Lajos Turczel – plastically describes his meeting with the editors of the A Hét (Viktor Egri, Tibor Bábi, Tibor Tóth). The poem anthology was classified by nationalists, and Turczel's book, seeing the idea of Zoltán Fábry's Vox humana coming true in it, and in its author the continuance of Fábry's work, they did not really accepted it. In spite of this, László Koncsol's review was published with appeal to its author not to get under influence of Zoltán Fábry.

